

Stanisław Urban

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW ROLNYCH INDYWIDUALNYCH

1. Wstęp

Efektywność gospodarstw rolnych jest istotna chociażby dlatego, że spora część osób zatrudnionych w naszym kraju pracuje w rolnictwie. W roku 2000 liczba zatrudnionych w rolnictwie wynosiła 4073,6 tys. osób i wzrosła w stosunku do 1990 r. o 364,9 tys. osób, czyli 26,3% ogółu zatrudnionych pracuje w rolnictwie [„Rocznik Statystyczny GUS 2000]. I co więcej – liczba zatrudnionych w rolnictwie rośnie ze względu na kurczący się rynek pracy poza rolnictwem. Tym samym rolnictwo spełnia rolę buforową w gospodarce, łagodząc skutki bezrobocia.

Innym problemem jest, czy rolnictwo zapewnia osobom zatrudnionym odpowiedni poziom życia, zgodny z ich oczekiwaniami i porównywalny z pracą poza rolnictwem. O jakości życia ludności rolniczej decyduje w dużym stopniu efektywność gospodarstw rolnych.

Przez efektywność gospodarstw rolnych rozumiemy efektywność produkcyjną, ekonomiczną i społeczną.

Problem efektywności gospodarstw rolnych przeanalizujemy na przykładzie wyników rachunkowości rolnej prowadzonej przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie [Wilkin 2003].

2. Efektywność produkcyjna gospodarstw rolnych

Za podstawowe mierniki efektywności produkcyjnej w rolnictwie przyjęto produktywność, czyli wydajność jednostkową w rolnictwie. W produkcji roślinnej najważniejszą rolę odgrywają plony roślin uprawnych, zwłaszcza posiadających największy udział w strukturze zasiewów. W produkcji zwierzęcej podstawowym miernikiem efektywności produkcyjnej jest wydajność jednostkowa zwierząt gospodarskich w ciągu roku.

W tabeli 1 przedstawiono wydajność najważniejszych typów działalności osiągniętą w latach 1990-2000 przez gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną [Wyniki... 2001].

Plony zbóż podstawowych, w tym pszenicy i żyta, a także ziemniaków wykazały w analizowanym okresie tendencję spadkową. Największy spadek plonów dotyczył żyta, którego plony w ubiegłym dziesięcioleciu obniżyły się o 4,7 dt/ha. Tylko plony buraków cukrowych wykazywały tendencje wzrostowe. Wynika to zapewne stąd, że buraki cukrowe, obok rzepaku i niektórych warzyw, stanowią najbardziej zyskowną kulturę rolną, dlatego rolnicy szczególnie troskliwie je pielęgnują i nie ograniczają nakładów kapitałowych związanych z ich uprawą. Natomiast o spadku plonów zbóż i ziemniaków zdecydowało obniżenie zużycia podstawowych środków produkcji, tj. nawozów mineralnych i środków chemicznych ochrony roślin. Pogorszeniu uległa też agrotechnika, gdyż rolnicy, dążąc do oszczędności na kosztach produkcji, uproszcili technologię uprawy, eliminując np. podorywki i zespół uprawek późniwnych. Tendencje do uproszczenia technologii produkcji i jednocześnie obniżenie kosztów produkcji wiążą się z pogorszeniem opłacalności produkcji rolnej [Wilkin 2003]. Pogorszyło się też nawożenie organiczne na skutek zmniejszenia pogłowia zwierząt gospodarskich, zwłaszcza bydła.

Zauważyć przy tym trzeba znaczne wahania plonów roślin uprawnych, powodowane zmianami klimatycznymi. Rolnictwo polskie jako słabiej wyposażone w środki produkcji pochodzenia przemysłowego, jest bardziej uzależnione od zmian pogodowych aniżeli w krajach wysoko rozwiniętych.

Wydajność produkcji zwierzęcej w ostatnim dziesięcioleciu wykazywała w większości przypadków tendencje wzrostowe. Udój mleka od 1 krowy rocznie wzrósł z 3314 l w 1990 r. do 3781 l w 2000 roku. Wycielenia w ciągu roku utrzymywały się na wysokim poziomie (98-101%). Szczególnie wysoki wzrost zaobserwowano w rocznej produkcji wagi żywej bydła na 1 szt. stanu początkowego, który wyniósł 30 kg. Liczba prosiąt odchowanych od 1 maciory wzrosła z 17 do 19 szt. Roczna produkcja żywca wieprzowego na 1 szt. stanu początkowego wzrosła o 17 kg. Nieśność kur, po okresowej obniżce, osiąga około 140 szt. jaj rocznie. Wydajność wełny od 1 owcy dorosłej podlegała silnym wahaniom, ale utrzymuje się na poziomie powyżej 4 kg.

Wydajność produktów zwierzęcych wykazywała się mniejszą zmiennością aniżeli produktów roślinnych, gdyż produkcja zwierzęca jest w mniejszym stopniu uzależniona od warunków klimatycznych. Ponadto produkcja zwierzęca dostarcza produktów szybciej rotujących aniżeli produkcja roślinna. Produkty zwierzęce ze względu na krótszy cykl obrotu dają możliwość szybszego przyływu pieniędzy (np. za mleko co miesiąc). Daje to rolnikom możliwość wydatkowania części pieniędzy uzyskanych ze sprzedaży produktów zwierzęcych na zakup środków produkcji. Dzięki temu rośnie zużycie pełnoporcjowych pasz treściwych, co powoduje wzrost mleczności krów i przyrost żywca wołowego oraz wieprzowego.

Tabela 1. Wydajność w latach 1990-2000

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Plony zbóż podstawowych (dt/ha)	35,3	34,3	27,7	32,8	29,4	33,5	35,3	33,0	33,5	31,2	31,6
Plony pszenicy (dt/ha)	40,3	39,1	33,3	38,0	35,3	38,9	40,2	34,9	38,6	35,2	38,0
Plony żyta (dt/ha)	27,4	26,5	22,2	24,2	22,6	26,4	26,0	25,3	24,5	21,9	22,7
Plony ziemniaków (dt/ha)	213	176	144	221	147	156	214	173	213	155	211
Plony buraków cukrowych (dt/ha)	420	362	338	413	327	386	423	430	440	391	453
Udój od 1 krowy (rocznie w litrach)	3314	3274	3344	3450	3432	3448	3429	3574	3620	3587	3781
Wycielenie w ciągu roku na 100 krów	99	98	99	102	100	101	100	100	99	98	99
Roczna produkcja wagi żywej bydła na 1 szt. stanu początkowego (w kg)	128	126	133	144	154	154	175	153	159	161	158
Liczba prosiąt od 1 maciory (szt./rok)	17	18	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Roczna produkcja wagi żywej trzody chlewnej (na 1 szt. stanu początkowego)	151	146	152	121	155	150	146	166	173	164	168
Nieśność 1 kury (szt./rok)	140	147	133	130	129	132	133	133	135	134	139
Wydajność wełny od 1 owcy dorosłej (kg/rok)	3,99	3,09	4,18	3,96	4,52	4,44	4,04	4,86	4,29	3,99	4,26

Źródło: [Wyniki... 2001].

3. Efektywność ekonomiczna

Miernikami efektywności ekonomicznej w rolnictwie jest nie tylko stosunek zysku do kosztów. Często oblicza się ją jako wartość produkcji rolniczej i poszczególnych jej składników uzyskanych z 1 ha użytków rolnych, a także niektóre wskaźniki ekonomiczne w przeliczeniu na 1 członka rodziny rolnika zatrudnionego w gospodarstwie rolnym (tab. 2).

Wartość produkcji rolniczej na 1 ha UR stopniowo rosła w ciągu ubiegłego dziesięciolecia, jednak wzrost ten wynikał głównie z inflacji. Ciekawie wygląda struktura produkcji rolniczej. W roku 1990 produkcja roślinna stanowiła w niej 44,5%, a produkcja zwierzęca 55,5%. Natomiast w 2000 r. produkcja roślinna stanowiła 54%, a produkcja zwierzęca 46% produkcji rolniczej. Zaistniałe zmiany struktury produkcji rolniczej były spowodowane ograniczeniem produkcji zwierzęcej, w tym zwłaszcza chowu bydła.

W analizowanym okresie rosły również nakłady materialne na 1 ha UR. Podczas gdy wartość produkcji rolniczej w latach 1990-2000 wzrosła 7,8 razy, to nakłady materialne ponoszone przez gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość wzrosły 11,5 raza. Nie oznacza to bynajmniej, że wzrosło w rolnictwie zużycie środków materialnych. Zużycie materialnych środków produkcji w tym okresie zmalało. Natomiast zmianie uległy relacje cen. Znacznie wzrosły ceny środków produkcji dla rolnictwa, zwłaszcza pochodzenia przemysłowego, co nie zostało zrekomensowane odpowiednim wzrostem cen produktów rolniczych.

Produkcja czysta z 1 ha wzrosła z 301 PLN w 1990 r. do 1377 zł w 2000 r., czyli nastąpił wzrost 4,6 razy, tj. znacznie niższy aniżeli ponoszonych nakładów materialnych.

Przychody pieniężne gospodarstw rolnych wzrosły w analizowanym okresie z 586 PLN do 6446 PLN, czyli wzrost wyniósł 11 razy. Tempo wzrostu przychodów pieniężnych gospodarstw było podobne jak nakładów materialnych.

Wartość produkcji towarowej rolniczej z 1 ha wzrosła w analizowanym okresie 9 razy, w tym produkcji roślinnej – 13,5 razy i produkcji zwierzęcej – 6,5 razy.

Udział produkcji towarowej rolniczej w przychodach pieniężnych gospodarstw w 1990 r. wynosił 59,7%, a w 2000 r. – 49%, a zatem wzrasta znaczenie dochodów pozarolniczych.

W produkcji towarowej rolniczej w 1990 r. udział produkcji roślinnej wynosił 31,4%, a produkcji zwierzęcej 68,6%. Natomiast w 2000 r. struktura produkcji towarowej rolniczej była następująca: produkcja roślinna – 46,7% i produkcja zwierzęca – 53,3%.

W analizowanym okresie wzrósł udział produkcji roślinnej w produkcji towarowej, ale produkcja zwierzęca utrzymała przewagę, mimo że w produkcji rolniczej przewaga produkcji roślinnej była znaczna.

Dochód rolniczy przypadający na 1 członka rodziny rolników wzrasta w badanym okresie z 418 PLN do 1883 PLN, czyli 4,5 raza. Natomiast inne dochody wzrosły

Tabela 2. Wybrane wskaźniki ekonomiczne gospodarowania w latach 1990-2000 (w przeliczeniu na PLN)

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Na 1 ha użytków rolnych w zł											
Produkcja rolnicza	571	746	1197	1571	2060	2813	3400	3879	3945	3863	4475
Roślinna	254	314	527	750	882	1349	1750	2005	2022	2156	2415
Zwierzęca	317	432	670	821	1178	1464	1650	1874	1923	1707	2060
Nakłady materialne	270	453	826	1013	1379	1786	2225	2608	2745	2728	3101
Produkcja czysta	301	293	372	559	682	1028	1177	1272	1202	1138	1377
Przychody pieniężne	586	860	1246	1621	2247	2869	3756	5025	5481	5647	6446
w tym:											
z produkcji towarowej rolniczej	350	457	704	904	1275	1698	2015	2624	2767	2800	3173
roślinnej	110	120	201	264	382	558	695	1143	1187	1396	1482
zwierzęcej	240	337	503	640	893	1140	1320	1481	1580	1404	1691
Na 1 członka rodziny w zł											
Dochód rolniczy	418	379	485	750	988	1558	1782	1657	1452	1405	1893
Inne dochody	237	469	656	893	1231	1626	2184	2786	3340	3612	4251
Wartość spożycia	492	816	1202	1548	2174	2913	2693	4508	5044	5435	6212
Akumulacja netto	163	32	-60	95	45	270	273	-65	-252	-418	-68

Źródło: [Wyniki... 2001].

w tym czasie z 237 do 4251 PLN, tj. 17,9 razy – a zatem niskie dochody rolnicze rolnicy i członkowie ich rodzin potraktowali jak sygnał mobilizujący do poszukiwania dochodów pozarolniczych, co w dużym stopniu udało się zrealizować. Łączne dochody rolników wzrosły 9,4 razy.

Wartość spożycia na 1 osobę wzrosła w latach 1990-2000 z 492 PLN do 6212 PLN, czyli 12,6 razy. Było to tempo wzrostu znacznie wyższe aniżeli w przypadku łącznych dochodów rolników.

Akumulacja netto na 1 członka rodziny w 1992 r. i w latach 1997-2000 była ujemna, najniższa w 1999 r. (-418 PLN). Świadczy to o niewystarczających dochodach rolników. Niedobory pieniężne są pokrywane z oszczędności lub z kredytów. Prowadzi to do zadłużania się gospodarstw, co w razie przedłużania się okresu recesji w rolnictwie może być bardzo niebezpieczne. Brak akumulacji środków pieniężnych uniemożliwia rozwój gospodarstw, w tym zwłaszcza podejmowania inwestycji.

W omawianym okresie przychody pieniężne ogółem gospodarstw rolnych malały, a rosły rozchody pieniężne. Główną przyczyną takiej sytuacji były zmiany cen niekorzystne dla rolnictwa. Podczas gdy na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku przychody gospodarstw przewyższały ich rozchody pieniężne, to pod koniec XX w. rozchody przewyższały przychody. W roku 1990 stosunek przychodów gospodarstw do ich rozchodów wynosił 1,078, natomiast w 2000 r. już tylko 0,980.

Takie przewartościowanie efektywności ekonomicznej gospodarstw rolnych nastąpiło przy znacznym wzroście przychodów pieniężnych pozarolniczych, wśród których główną rolę odgrywają przychody ze źródeł niezarobkowych (przede wszystkim renty i emerytury).

4. Efektywność społeczna gospodarstw rolnych

Efektywność społeczna jest najtrudniejsza do zmierzenia. W gospodarstwach rolnych należy ją rozumieć jako poziom życia właścicieli gospodarstw i członków ich rodzin, pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Na jakość życia ludności rolniczej w dużym stopniu wpływa efektywność produkcyjna i ekonomiczna rolnictwa, zatem wiedza na temat ich poziomu jest niezbędna przy analizie efektywności. Są to jednak kryteria niewystarczające do oceny tej efektywności społecznej. O efektywności społecznej gospodarstw rolnych decydują kryteria demograficzne (wiek rolników, wykształcenie, dzietność rodzin rolniczych), zdolności organizacyjne, zwłaszcza kierowników gospodarstw, poziom ich wiedzy i praktyczne umiejętności, otwarcie na postęp, umiejętności nawiązywania kontaktów, zdolność do ponoszenia ryzyka, a także stan zdrowia. Łączne uwzględnienie wszystkich tych czynników jest trudne i wymagałoby opracowania punktowej skali ocen, która zapewne nie byłaby obiektywna. Można przyjąć, że dość dobrze jakość życia społeczeństwa charakteryzuje jakość jego odżywiania się. Dotyczy to również ludności wiejskiej.

Spożycie żywności jest powszechnie uznawanym miernikiem stopy życiowej. Jest ono kształtowane przez liczne czynniki. W ostatnim okresie wiele z nich wpływało ograniczająco na poziom spożycia żywności. W przypadku rodzin rolniczych ograniczająco na konsumpcję żywności wpływają: spadek dochodów, spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia [Świetlik 2003].

Tabela 3. Przeciętne miesięczne dochody i wydatki w gospodarstwach domowych według grup dochodowych na 1 osobę

Wyszczególnienie	1990	1997	2000
Gospodarstwa pracownicze			
Dochody ogółem (w zł)	563,0	486,41	657,27
Wydatki ogółem (w zł)	488,7	427,91	629,27
W tym na żywność (w zł)	234,8	145,64	174,95
Udział żywności w: dochodach ogółem (w %)	41,7	29,9	26,6
wydatkach ogółem (w %)	48,0	34,0	27,8
Gospodarstwa rolników			
Dochody ogółem (w zł)	577,3	439,28	455,99
Wydatki ogółem (w zł)	509,1	348,68	441,99
W tym na żywność (w zł)	263,8	155,18	184,24
Udział żywności w: dochodach ogółem (w %)	45,7	35,3	40,4
wydatkach ogółem (w %)	51,8	44,5	41,7
Gospodarstwa pracowniczo-chłopskie			
Dochody ogółem (w zł)	596,3	397,74	483,58
Wydatki ogółem (w zł)	454,6	352,59	467,22
W tym na żywność (w zł)	231,1	142,04	171,94
Udział żywności w: dochodach ogółem (w %)	38,8	35,7	35,6
wydatkach ogółem (w %)	50,8	40,3	36,8
Gospodarstwa emerytów i rencistów			
Dochody ogółem (w zł)	493,4	494,62	617,27
Wydatki ogółem (w zł)	486,0	469,28	636,31
W tym na żywność (w zł)	281,2	178,81	212,23
Udział żywności w: dochodach ogółem (w %)	57,0	36,2	34,4
wydatkach ogółem (w %)	57,9	38,1	33,4

Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 1991; 1998; 2001 i obliczenia własne.

Udział żywności w wydatkach gospodarstw domowych rolników według GUS wynosił w 1990 r. 51,8%, natomiast w 2000 r. tylko 41,7%. W gospodarstwach pracowniczo-chłopskich udział żywności wynosił w tych latach odpowiednio 50,8 i 36,8%, natomiast w gospodarstwach pracowniczych 48,0 i 27,8%. Udział żywności w dochodach i wydatkach ludności rolniczej utrzymywał się zatem na wysokim poziomie, mimo występujących tendencji malejących. Szczegółowe dane liczbowe na ten temat zamieszczono w tab. 3.

W tabeli 4 podano przeciętne spożycie na 1 osobę w przeliczeniu na wartość energetyczną i składniki odżywcze w latach 1993 i 1997. W okresie tym nastąpił wyraźny spadek wartości energetycznej i odżywczej spożywanych dziennych racji żywności. Mimo spadku spożycia w gospodarstwach domowych rolników dzienne racje żywnościowe miały wyższą wartość kaloryczną i odżywczą aniżeli średnio w gospodarstwach domowych ogółem. Natomiast spożycie w gospodarstwach domowych pracowników użytkujących gospodarstwa rolne spożycie żywności było zbliżone do średniej z gospodarstw ogółem.

Tabela 4. Przeciętne dzienne spożycie na 1 osobę w przeliczeniu na wartość energetyczną i składniki odżywcze w gospodarstwach domowych

Wyszczególnienie	Gospodarstwa ogółem		Gospodarstwa pracowników użytkujących gospodarstwo rolne		Gospodarstwa rolników	
	1993	1997	1993	1997	1993	1997
Wartość energetyczna:						
w kJ	11 334	10 654	11 941	10 765	13 305	11 994
w kcal	2 707	2 545	2 852	2 571	3 178	2 865
Składniki odżywcze (w g):						
- białko	72	68	75	68	83	109
w tym:						
- zwierzęce	43	42	44	40	49	78
- roślinne	29	26	31	28	34	31
- tłuszcze	112	107	113	103	127	119
- węglowodany	353	327	383	342	421	371

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa (1998). GUS Warszawa 1999, s. 355.

Ogólnie poziom energetyczny i wartość odżywcza żywności spożywanej na 1 osobę można ocenić pozytywnie w konfrontacji z przyjętymi normami międzynarodowymi. Pewne zastrzeżenia budzi zbyt niskie spożycie białka w gospodarstwach ogółem i pracowników użytkujących gospodarstwa rolne. Niekorzystny jest też stosunek białka zwierzęcego do roślinnego. Występują niedobory białka roślinnego wymagające uzupełnienia.

Szczególną cechą wyróżniającą spożycie żywności w gospodarstwach indywidualnych jest samozaopatrzenie w żywność. Spożycie naturalne żywności, czyli samoza-

opatrzenie w żywność, oceniono na podstawie danych z gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną (tab. 5). W latach 1993-2000 zmniejszyło się spożycie naturalne większości produktów spożywczych, w tym przetworów zbożowych, ziemniaków, warzyw, mleka i jego przetworów, mięsa, słoniny i smalcu oraz jaj. Wzrosło natomiast samozaopatrzenie w kasze, owoce, miód i ryby.

Tabela 5. Spożycie naturalne żywności w gospodarstwach indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną w przeliczeniu na 1 osobę

Wyszczególnienie	j.m.	1993	1995	1997	2000
Przetwory zbożowe w przeliczeniu na mąkę	kg	23	17	15	12
Mąka pszenna	kg	19	15	13	10
Mąka żytnia	kg	4	2	2	2
Kasze różne	kg	0,1	0,1	0,1	0,6
Strączkowe	kg	0,1	0,1	0,1	0,1
Ziemniaki	kg	166	157	161	157
Warzywa	kg	88	83	74	80
Owoce	kg	56	53	55	59
Miód	kg	0,1	0,2	0,1	0,2
Mleko i przetwory razem	l	390	371	310	293
Mleko pełne	l	210	197	182	171
Mleko chude	l	2	2	2	2
Śmietana	l	11,7	11,0	8,0	8,1
Ser biały twaróg	kg	8	7,5	5,9	5,0
Masło	kg	3,3	3,3	2,4	2,2
Słonina i smalec	kg	11,7	11,2	9,3	9,4
Mięsa różne	kg	45,8	43,0	38,9	35,6
Jaja kurze	szt	304	304	287	284
Ryby i przetwory	kg	0,0	0,0	0,0	0,1

Źródło: Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych, IERiGŻ Warszawa 1999 i 2001.

Przytoczone wartości charakteryzujące spożycie naturalne wskazują, że ta forma zaopatrzenia w żywność rodzin rolników indywidualnych szybko maleje. Mimo to należy podkreślić, że przy niskich dochodach rolników spożycie naturalne żywności zapewnia utrzymanie względnie dobrego poziomu odżywiania ludności rolniczej. Wskazane jest zatem stworzenie warunków sprzyjających podtrzymaniu spożycia naturalnego i przetwórstwa domowego żywności na wsi.

W świetle przytoczonych faktów gospodarstwa rolne indywidualne zasługują na pozytywną ocenę z punktu widzenia efektywności społecznej, chociaż istotną jest malejąca rola gospodarstw rolnych w zaopatrywaniu w żywność rodzin rolników. Tym samym następuje coraz wyraźniejsze rozgraniczenie gospodarstw rolnego i domowego.

Bardziej szczegółowej oceny efektywności społecznej gospodarstw rolnych można dokonać metodą ekspercką, przy czym szczególnie przydatne mogą być ekspertyzy zespołowe.

5. Zakończenie

Efektywność gospodarstw rolnych można zmierzyć. Jest to ułatwione w przypadku gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną. W pozostałych gospodarstwach trzeba stosować metody szacunkowe. Najtrudniejsza do oceny jest efektywność społeczna.

Poważnym problemem polskiego rolnictwa jest spadek efektywności w ostatnich latach. Było to spowodowane głównie czynnikami zewnętrznymi, jak i pogorszeniem relacji cenowych oraz trudnościami ze zbytem produktów rolnych, potęgowanymi importem.

Efektywność rolnictwa wymaga ciągłych badań, powiązanych z monitorowaniem rynku rolnego. Problemom badań efektywnościowych powiązanych z analizą koniunktury i jej prognozą powinni producenci rolni poświęcać więcej uwagi.

Literatura

„Rocznik Statystyczny RP 2000”. GUS, Warszawa 2001.

Roczniki Statystyczne Rolnictwa. GUS, Warszawa 1998.

Świetlik K., *Popyt na żywność w 2002 roku*, „Biuletyn Informacyjny Agencji Rynku Rolnego” 2003, nr 4.

Wilkin J. (red.), *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.

Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 2000, IERiGŻ, Warszawa 2001.

THE EFFECTIVENESS OF INDIVIDUAL FARMS

Summary

As far as the farm effectiveness is concerned we can distinguish the productive effectiveness, economical and social ones. The first – the productive effectiveness characterizes the output of a farm per unit. The second – economical – is estimated by determining the output of production per 1 ha arable land and the relation of the costs production to proceeds. The last one, but not the least, the social effectiveness indicates in which level farmers and their family's lives are, including the quality of nourishment.